CZASOPISMO PRAWNO-HISTORYCZNE
Tom LXXIII — 2021 — Zeszyt 2

I. ROZPRAWY

Tytus Mikołajczak (Poznań)

Prawa Ur-Nammy*

Do tej pory tekst praw Ur-Nammy, najstarszego dobrze zachowanego zbioru praw ze starożytnej Mezopotamii, nie doczekał się pełnego tłumaczenia na język polski. Istnieje tylko przestarzałe, niepełne i często błędne tłumaczenie Cezarego Kunderewicza[1], które opierało się na pierwszych edycjach tego tekstu, mimo że dużo pełniejsza edycja Jacoba J. Finkelsteina[2] była już wówczas dostępna. Po tych publikacjach opublikowane zostały także nowe manuskrypty praw, mianowicie Ist Si 0277[3], BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073[4] i MS 2064[5], znacząco uzupełniające zachowany tekst.

Prawa Ur-Nammy to jeden z najważniejszych zabytków prawnych z III tysiąclecia p.n.e. i tekstów źródłowych z okresu panowania III Dynastii z Ur. Ur-Namma[6] z Ur (umownie panujący między 2110 a 2093 r. p.n.e. według tzw. średniej chro-

* Autor jest wdzięczny Witoldowi Tyborowskiemu za uwagi i sugestie do tego tekstu.

[1] C. Kunderewicz, *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1972, s. 3–18.

[2] J.J. Finkelstein, *The Laws of Ur-Nammu*, „Journal of Cuneiform Studies" 1968, t. 22, nr 3/4, s. 66–82.

[3] F. Yıldız, *A Tablet of Codex Ur-Nammu from Sippar*, „Orientalia" 1981, t. 50, nr 1, s. 87–97.

[4] P. Michalowski, C.B.F. Walker, *A New Sumerian "Law Code"* [w:] H. Behrens, D. Loding, M.T. Roth (red.), *Dumu-e$_2$-dub-ba-a. Studies in Honor of Åke W. Sjöberg*, Philadelphia 1989, s. 383–396.

[5] M. Civil, *The Law Collection of Ur-Namma* [w:] A. George (red.), *Cuneiform Royal Inscriptions and Related Texts in the Schøyen Collection*, Cornell University Studies in Assyriology and Sumerology (CUSAS), t. 17, Bethesda 2011, s. 221–286.

[6] Bardziej prawidłowo jego imię często zapisuje się teraz Ur-Nammâ(k). Patrz np. G. Marchesi, *Ur-Nammâ(k)'s Conquest of Susa* [w:] K. De Graef, J. Tavernier (red.), *Susa and Elam. Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspectives*, Mémoires de la Délégation en Perse 58, Leiden 2013. Wcześniej często zapisywane 'Ur-Nammu'. W niniejszym tekście autor przyjmuje jednak zapis przyjęty przez większość literatury przedmiotu, tj. 'Ur-Namma'.

nologii) to założyciel tej dynastii, a jednocześnie współczesny innym wybitnym sumeryjskim władcom jak Utu-hegal z Uruk i Gudea z Lagasz, których panowanie dostarczyło innych klasycznych zabytków języka sumeryjskiego[7].

1. KIEDY POWSTAŁY PRAWA UR-NAMMY?

Data powstania, a także do pewnego stopnia autorstwo praw Ur-Nammy jest niejasne. Przez pewien czas utrzymywał się pogląd zapoczątkowany przez Samuela N. Kramera[8], że autorem praw Ur-Nammy był jego syn i następca Szulgi[9] (umownie panujący między 2092 a 2045 r. p.n.e. według średniej chronologii). Argument opierał się na tym, że tekst prologu w niektórych miejscach wyraźnie jest napisany w trzeciej osobie (co jednak nie jest wyjątkowe w inskrypcjach sumeryjskich), a więc rzekomo miał być spisany przez następcę Ur-Nammy. Niemniej pełniejsza rekonstrukcja tekstu (patrz edycja poniżej) pokazuje, że narracja prologu wyrażana jest w różnych osobach.

Sam tekst dostarcza kolejnych wskazówek, że jego powstanie nastąpiło w początkach panowania Ur-Nammy: w wierszach 125-134 tekst odnosi się do konfliktu z Puzur-Inszuszinakiem, władcą Elamu, który przejściowo zajął część Mezopotamii, którą miał wyzwolić Ur-Namma na początku swojego panowania[10]. Do tego §§ E3a-E3c (zachowane tylko w niedawno opublikowanym manuskrypcie MS 2064)

---

[7] Zob. dyskusję na temat chronologii i synchronizmów między Gudeą a Ur-Nammą w: C.E. Suter, *Gudea's Temple Building: The Representation of an Early Mesopotamian Ruler in Text and Image*, Cuneiform Monographs 17, Groningen 2000, s. 15–17; P. Steinkeller, *Puzur-Inšušinak at Susa: A Pivotal Episode of Early Elamite History Reconsidered* [w:] K. De Graef, J. Tavernier (red.), *Susa and Elam...*, s. 298–302; por. W. Sallaberger, I. Schrakamp. *Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia in the 3rd Millennium* [w:] W. Sallaberger, I. Schrakamp (red.), *ARCANE. Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean*, t. 3: *History & Philology*, Turnhout 2015, s. 120–133. Większość badaczy przyznaje obecnie, że Ur-Namma i Gudea byli sobie współcześni.

[8] S.N. Kramer, *The Ur-Nammu Law Code: Who Was Its Author?*, „Orientalia" 1983, t. 52, nr 4, s. 453–456.

[9] Prawdopodobnie jego imię brzmiało Sulgi(r) raczej niż Szulgi, zob. G. Marchesi, *Who Was Buried in the Royal Tombs of Ur? The Epigraphic and Textual Data*, „Orientalia" 2004, t. 73, nr 2, s. 191–192, przyp. 218; idem, *Ur-Nammâ(k)'s Conquest of Susa* [w:] K. De Graef, J. Tavernier (red.), *Susa and Elam...*, s. 285, przyp. 3. Dyskusję na temat potencjalnego autorstwa praw Szulgiego przytacza M.J. Geller, *Recenzja McGuire Gibson i Robert D. Biggs, The Organization of Power. Aspects of Bureaucracy in the Ancient Near East, Chicago 1987*, „Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie" 1991, t. 81, nr 1, s. 145–146.

[10] O tym konflikcie szczegółowo P. Steinkeller, *Puzur-Inšušinak at Susa...*, s. 298–303. Ten fakt i konflikt z Gutejami skłonił C. Wilckego (*Gesetze in sumerischer Sprache* [w:] N. Koslova, E. Vizirova, G. Zólyomi (red.), *Studies in Sumerian Language and Literature: Festschrift für Joachim Krecher*, Babel und Bibel 8, Winona Lake, IN 2015, s. 531, przyp. 112) do opowiedzenia się za wczesną datą powstania praw Ur-Nammy.

mówią o dyspucie na temat własności niewolnika, który został skonfiskowany w czasie panowania Gutejów (sumeryjskie 'Guti' albo 'Gutium') i kontrastują tę kwestię z sytuacją za panowania Ur-Nammy. Pokonanie Gutejów nastąpiło za czasów panowania Utu-heĝala, władcy Uruk, prawdopodobnie starszego brata Ur-Nammy[11]. Utu-heĝal panował tylko kilka lat, więc sytuacja prawna z czasów konfliktu z Gutejami musiała wciąż być aktualna w czasie panowania jego następcy Ur-Nammy, ale raczej już nie za panowania Szulgiego, który objął rządy po około 18-letnim okresie sprawowania władzy przez swego ojca.

2. ZACHOWANE MANUSKRYPTY

Pierwsza znana tabliczka z zapisem praw Ur-Nammy została zidentyfikowana przez Fritza R. Krausa w 1952 r. w muzeum w Stambule (Ist Ni 03191, Istanbul Arkeoloji Müzeleri). Została opublikowana przez Samuela Noaha Kramera[12]. Ten dokument oryginalnie został sporządzony w Nippur w okresie starobabilońskim. Tabliczka jest źle zachowana i zawiera większą część prologu oraz §§ 1-20 praw Ur-Nammy. Dla początkowej części prologu pozostaje jedynym manuskryptem.

Od tego czasu znaleziono pięć innych manuskryptów praw Ur-Nammy: UM 55-21-071 (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia), starobabilońska tabliczka pochodząca oryginalnie z Nippur. Tylko jedna strona tej tabliczki zachowała czytelny tekst (zawiera §§ 32-35, B0-B2). IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740; National Museum of Iraq, Bagdad) starobabiloński manuskrypt pochodzący z Ur; zawiera §§ 7-21, 26-31, 36-42 i A1. Ist Si 0277 (Istanbul Arkeoloji Müzeleri) prawdopodobnie pochodzący z Sippar; na tej starobabilońskiej tabliczce zachował się koniec prologu i §§ 1-10. BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073 (British Museum, Londyn) starobabiloński manuskrypt pochodzący z Sippar; zawiera §§ B4-B8, D2c-D12, E4-E7, F2-F4 oraz większość epilogu.

Ostatni ze znanych manuskryptów to cylinder MS 2064 (Schøyen Collection, Oslo)[13]. MS 2064 jest jedyną tabliczką sporządzoną w okresie panowanie III Dynastii z Ur (na co wskazuje paleografia), acz miejsce jej pochodzenia nie jest znane (być

[11] Chronologia tych wydarzeń nie jest jasna, zob. W. Sallaberger, I. Schrakamp, *Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia...*, s. 127–130; N. Brisch, *History and Chronology* [w:] H. Crawford (red.), *The Sumerian World*, London 2013, s. 122–123.

[12] S.N. Kramer, *Ur-Nammu Law Code*, „Orientalia" 1954, t. 23, nr 1, s. 40–51.

[13] Szczegółowe informacje nt. manuskryptów oraz publikacje podają: M. Civil, *The Law Collection...*, s. 222–223, 226–229; C. Wilcke, *Der Kodex Urnamma (CU): Versuch einer Rekonstruktion* [w:] T. Abusch (red.), *Riches Hidden in Secret Places: Ancient Near Eastern Studies in Memory of Thorkild Jacobsen*, Winona Lake 2002, s. 291–292; idem, *Gesetze in sumerischer Sprache* [w:] N. Koslova, E. Vizirova, G. Zólyomi (red.), *Studies in Sumerian Language and Literature...*, s. 455–

może Umma), reszta manuskryptów została sporządzona w okresie starobabilońskim. Cylinder ten zachował duże fragmenty praw Ur-Nammy: §§ 6-13, 16-29, 34-43, B2-D8b, D9, E1-E7 oraz część epilogu.

Jak wskazuje sam tekst praw, oryginał tekstu musiał być wyryty na posągu Ur-Nammy (albo podobnym monumencie) i teksty starobabilońskie być może są kopiami oryginalnego zabytku[14]. MS 2064 nie zawiera tekstu prologu, więc nie wiadomo, jaka była jego rola.

3. UWAGI DO EDYCJI

O ile prawa Ur-Nammy powstały w klasycznym okresie dla języka sumeryjskiego, o tyle słownictwo i pisownia zastosowana w zachowanych manuskryptach są często problematyczne[15]. Wiele terminów jest zapisanych w sposób rzadko spotykany albo niespotykany w sumeryjskim piśmiennictwie, bądź stanowi rzadki niuans znaczeniowy. Do tego opinie sumerologów w sprawie interpretacji wielu fraz w języku sumeryjskim znacznie się różnią i poniższy tekst też nie jest od takich dyskusji wolny. Dodatkowo praca na tym tekście jest utrudniona przez rozbieżności w manuskryptach. W przypadku wszystkich wyżej wymienionych wątpliwości poniższa edycja wyjaśnia zaistniałe problemy w przypisach.

Z przykładowych problemów można wymienić termin 'addir' oznaczający „opłatę, czynsz, najem" zwykle zapisywany ciągiem znaków A.PA.GISAL.PAD.DIR. Manuskrypt MS 2064 konsekwentnie stosuje termin NIĜ$_2$.DIR, który w wierszu b25 w manuskrypcie BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073 jest podstawiony przez 'addir'. Na tej podstawie Claus Wilcke[16] uważa, że NIĜ$_2$.DIR to po prostu inna pisownia terminu 'addir' (a więc 'addir$_x$'), co interpretacyjnie sprawdza się w tekście praw i jest stosowane w poniższej edycji[17].

Innym problemem jest np. interpretacja czasownika 'a$_2$ ĝar' (w okresie starobabilońskim 'a$_2$ dar') i terminów pochodnych (§§ 6, 8 i 39). Miguel Civil[18] sugeruje znaczenie „zwodzić, uwodzić", jednak Wilcke[19] argumentuje, że element składowy 'a$_2$' sugeruje czynność wykonaną z użyciem przemocy (co przyjmuje poniższa

460, 465–470. Zdjęcia i/albo kopie tabliczek znajdują się także w bazie CDLI (cdli.ucla.edu) pod numerami: P226580, P257233, P226319, P226588, P226629, P250820.

[14] M. Civil, *The Law Collection...*, s. 230.

[15] Szczegółowa i wyczerpująca analiza tekstu została przeprowadzona w najnowszych edycjach praw Ur-Nammy: ibidem, s. 226–237; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 461–528.

[16] C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 519–520.

[17] Inaczej M. Civil, *The Law Collection...*

[18] Ibidem, s. 256–257.

[19] Ibidem, s. 466, 499–502.

edycja). Konsekwentnie, w zależności od tego, jaką interpretację tutaj przyjmiemy, interpretacja praw będzie znacząco różna.

Niejednokrotnie spotykamy terminy, których tłumaczenie nastręcza trudności, jak ‘al-mu-ra-ni’ (§ 18) czy ‘a-ga-am’ (§ D8d), albo znane czasowniki, które przyjmują dotychczas nieznany sens (jak czasownik ‘la_2’ zwykle oznaczający „powiesić, rozłożyć, odważyć” itp., w §§ 13 i 14 zdaje się oznaczać „oskarżać”). Stąd tłumaczenie i interpretacja niektórych paragrafów w dostępnych opracowaniach są czasami radykalnie różne (skrajny przypadek to § 27, patrz edycja poniżej).

Poniższa edycja prezentuje kompozytowy tekst sumeryjski oparty na znanych manuskryptach i nowych edycjach praw Ur-Nammy, odnotowując ważniejsze różnice między manuskryptami tekstu w przypisach. Ciągła numeracja wierszy w dużej części powiela tę zastosowaną w edycjach Civila i CDLI[20]. Rekonstrukcje na ogół oparte są na edycji Wilckego, który w sposób znaczący uzupełnił braki w tekście, głównie w oparciu o inne inskrypcje Ur-Nammy, inne fragmenty praw i inne im współczesne teksty. Niemniej należy zauważyć, że często te rekonstrukcje są dość ryzykowne i należy je traktować jako propozycję, nie pewniki.

4. EDYCJA TEKSTU

Prolog

Kolumna I

1. [^{d}en-lil$_2$]
2. [lugal kur-kur-ra]
3. [alan ur-^{d}namma]
4. [nita kala-ga]
5. [lugal urim$_5$-m]a$^{!}$
6. [lugal ki-en-gi]
7. [ki-uri-k]a
8. [na$_4$]-bi
9. [^{na_4}esi$^{?}$-a]m$_3$
10. [ur$^{?}$]-$^{\lceil d?\rceil}$namma$^{?\rceil}$
11. [nita] $\lceil$kalag-ga$\rceil$
12. [lugal] $\lceil$urim$_5\rceil$[^{ki}-ma]
13. [lugal] $\lceil$ki$\rceil$-en-[gi ki-uri]
14. [u$_4$ e$_2$] ^{d}[nanna]
15. [lug]al-ĝa$_2$ [mu-du$_3$-a]

[1-9] [(Bogu) Enlilowi, królowi (wszystkich) krajów – posąg Ur-Nammy, silnego męża, króla Ur, króla Sumeru i Akkadu;] ten [kamień jest z diorytu.]

[10-13] [(Ja), Ur]-Namma, silny [mąż], [król] Ur, król Sumeru i [Akkadu, kiedy zbudowałem świątynię (boga) Nanny], mojego [pana],

[20] https://cdli.ucla.edu/tools/scores/Q000947.html.

16. [ma_2 ma_2-gan^{ki}]
17. [di ni]$ĝ_2$-g[i-na]
18. [^{d}utu-t]a$^{?}$ šu-n[a$^{?}$]
19. [mu-ni]-˹gi_4˺-a
20. [a mu-na-ru]
21. [u_4-ba]
22. [^{ĝiš}banšur ^{d}E]n-˹lil_2˺
23. [lugal-ĝ]a_2-t[a]
24. [alan ^{d}ur]-$^{d!}$namma-˹$ke_4$$^{?}$˺
25. ˹nidba$^{?}$˺ iti-da
26. 90 še gur
27. 30 udu
28. 30 $sila_3$ i_3-nun
29. sa_2-dug_4-$še_3$
30. ˹mu-na˺-ni-ĝar
31. u_4 an-ne_2
32. ^{d}en-lil_2-le
33. ^{d}nanna-ar
34. ˹nam-lugal˺ $urim_5^{ki}$-ma
35. [mu-na]-˹$šum_2$˺-mu-uš-a-ba
36. ˹u_4-ba d˺ur-dnamma-ra!(KE_4)
37. ˹dumu˺ tud-da
38. dnin-sun_2-ka
39. ˹ama˺-a-tud
40. ˹ki-a$ĝ_2$˺-$ĝa_2$-ni-ir
41. ˹ni$ĝ_2$˺ si-sa_2-˹ni˺-$še_3$
42. ˹ni$ĝ_2$-gi˺-[na]-˹ni˺-$še_3$
43. a[l? mu-n]a?-˹ni?-du_{11}?˺
44. [nam-lug]al

Kolumna II

45. [u]r[im_5ki-ma]
46. [ŋu]-mu-[na-$šum_2$?]
47. [i]ri [...]
48. ki?-[en-gi ki-uri]
49. a?-š[a_3 ...]
50. a? x[...]

[16-20] [dzięki sprawiedliwemu wyrokowi Utu], przywróciłem [statki Maganu[22]] w jego rękę, [(i) dedykowałem jemu,]

[21-30] [W tym czasie, ze stołu En]lila [mojego króla, dla tego posągu Ur]-nammy miesięczne ofiary 90 chomerów[23] jęczmienia, 30 owiec, 30 litrów masła klarowanego[24], (regularne) ofiary, ustanowiłem dla niego.

[31-35] Kiedy (bóg) An i (bóg) Enlil panowanie nad Ur oddali (bogowi) Nannie;

[36-48] w tym czasie dla Ur-nammy, syna narodzonego z (bogini) Ninsun, ukochanego niewolnika urodzonego w domu, z powodu jego sprawiedliwości i z powodu jego prawości [życzenie] zostało złożone$^{?}$ (i) [panowanie] nad Ur zaprawdę zostało jemu [oddane$^{?}$]. Miasto [...] Sumeru i Akkadu$^{?}$ [...] (*dalej tekst nieczytelny*)

---

[22] Magan to kraina na ogół lokowana na terenach współczesnych Omanu i Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Chodzi o ponowne otwarcie handlu z Maganem przez Ur-Nammę, także przytaczane w innych inskrypcjach (np. Ur-Namma 17 = RIME 3/2.01.01.17, D. Frayne, *Ur III Period (2112–2004 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods 3/2*, Toronto 1997, s. 39–41). To samo wydarzenie jest przytoczone niżej w wierszu 79 i następnych.

[23] Sumeryjskie ‘gur’ = 300 litrów.

[24] ‘i_3-nun’ (inun) to najprawdopodobniej tzw. *ghi*, rodzaj klarowanego masła.

51. ⌜nam⌝-[...]
(luka)
71. [a_2] ⌜d⌝[Nanna]
72. ⌜lugal-ĝa_2-ta⌝
73. ⌜abula?⌝ imin-bi
74. ⌜ĝal_2⌝ mu-un-da-an-⌜taka_4?⌝
75. nam-ḫa-ni
76. ensi$_2$
77. lagaški-ke$_4$
78. ḫe$_2$-⌜mi⌝-zi$_2$
79. ki-⌜sur⌝-ra
80. ma$_2$ ma$_2$-ganki-na
81. ^{d}nanna
82. a$_2$ ^{d}nanna
83. lugal-ĝa_2-ta
84. ḫe$_2$-mi-gi$_4$
85. urim$_2^{ki}$-ma
86. ḫa-ba-tam

[71-86] Dzięki [potędze] (boga) [Nanny] mojego pana, byłem w stanie otworzyć? jego (Ĝirsu?) siedem bram? dla niego[25]. Usunąłem Namḫaniego, gubernatora Lagasz[26]. Dzięki potędze (boga) Nanny, mojego pana, zwróciłem terytorium (tj. szlak?) statków z Magan (boga) Nanny, w Ur osiadły na trwałe[27].

87. u$_4$-ba
88. ⌜id$_2$⌝ *ni-is-kum*
89. i$_3$-ĝal_2-la-am$_3$
90. nam-ga-eš$_8$
91. ma$_2$-laḫ$_5$-⌜gal⌝
92. i$_3$-ĝal_2-la-⌜am$_3$⌝

[87-98] W tym czasie, byli urzędnicy *niskum* od kanałów, byli główni szyprowie od handlu, byli pasterze (dla tych, którzy) [brali bydło], brali [owce] (i) brali [osły], [byli ludzie od snopów do deptania].

Kolumna III
93. ⌜udul_4⌝-e
94. [gu$_4$ dab$_5$ ud]u dab$_5$
95. [anše] dab$_5$
96. [i$_3$-ĝal_2-la]-am$_3$
97. [garadin$_x$ (URI) lu$_2$ zukum-ma]

---

[25] Wilcke uważa, że ten fragment odnosi się do Ĝirsu (a więc o bramy tegoż miasta tu chodzi), o którego zdobyciu mówi ten fragment, patrz: C. Wilcke, *Der Kodex Urnamma (CU)...*, s. 305, przyp. 47; idem, *Dieser Ur-Namma hier ... Eine auf die Darstellung weisende Statueninschrift*, „Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale" 2013, t. 107, nr 1, s. 180; idem, *Gesetze in sumerischer...*, s. 530, przyp. 110.

[26] Kontra M.T. Roth (*Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor. Writings from the Ancient World*, no 6, Altanta, GA 1995, s. 15), która odczytuje wiersz 78 za sugestią Civila 'ḫe$_2$-mi-il$_2$', tj. „podwyższyłem". Podobnie W. Sallaberger i I. Schrakamp (*Philological Data for a Historical Chronology...*, s. 120-121): 'ḫe$_2$-⌜mi-us$_2$⌝' „nastąpił" (jako gubernator Lagasz). Jak zwraca uwagę Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)...*, s. 305, przyp. 49), byłoby to bardzo wyjątkowe, by władca opisywał awans podwładnego we własnej inskrypcji.

[27] Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)...*, s. 306, przyp. 52) rekonstruuje proponowany czasownik 'tam' jako odpowiednik akadyjskiego *kayyānu* czy *kīnu*, a więc „być trwałym", co bardziej pasuje w danym kontekście. Alternatywnie, jest to czasownik 'zalag', wtedy tłumaczenie brzmiało by „stały się świecące w Ur". Zob. D. Frayne, *Ur III Period...*, s. 47.

98. [i_3-ĝal$_2$-la-am$_3$]
(luka)
103. [u_4-b]a
104. [ur-^{d}]namma
105. [nita kala]-ga
106. [lugal urim$_5$]$^{\lceil ki \rceil}$-ma
107. [lugal ki-en-gi] ki-uri
108. [a$_2$ ^{d}]nanna
109. [lugal]-$^{\lceil}$ĝa$_2^{\rceil}$-ta
110. [niĝ$_2$-g]i-na
111. [^{d}utu]-ta
112. [niĝ$_2$ s]i-sa$_2$
113. [kalam-ma$^{?}$ ḫ]u-mu-ni-$^{\lceil}$ĝar$^{\rceil}$
114. [id$_2$ *ni-is-kum*]
115. [ki-en-gi ki-uri]
116. [šu-b]a ḫe$_2$-mi-gi$_4$
117. nam-ga-eš$_8$
118. ma$_2$-laḫ$_5$-gal
119. udul$_4$-e
120. gu$_4$ dab$_5$ udu dab$_5$
121. anše dab$_5$
122. garadin$_x$ (URI) lu$_2$ zuk[um-ma]
123. ki-en-g[i ki-uri]
124. šu-ba ḫ[e$_2$-mi-gi$_4$]

103-124 W [tym czasie], (ja), [Ur]-Namma, [silny mąż, król Ur, król Sumeru] i Akkadu, dzięki [potędze] (boga) Nanny, mojego [pana] (i) za pomocą sprawiedliwości (boga) Utu, zaprawdę ustanowiłem [pra]wość [w kraju?]. Zaprawdę przywróciłem [urzędników *niskum* od kanałów Sumeru i Akkadu w jego rękę (tj. kraju)]. Zaprawdę [przywróciłem] w jego rękę (tj. kraju) głównych szyprów od handlu, pasterzy (dla tych, którzy) brali bydło, brali owce (i) brali owce, (i) ludzi Sumeru i Akkadu od de[ptania] snopów[28].

125. u_4-ba
126. akšak^{ki}(?)
127. mar$_2$-da^{ki}, ĝiri$_2$-kal!^{ki}
128. ka-zal-lu^{ki}, u$_3$ maš-gana$_2$-bi
129. u$_2$-ṣa-ru-um^{ki}
130a. niĝ$_2$ an-ša$_4$-an^{ki}-a
130b. nam-arad$_2$ ḫe$_2$-eb$_2$-ak-a$^{!}$
131. a$_2$ ^{d}nanna
132. lugal-[ĝa$_2$-ta]
133. ama-ar-gi$_4$-bi
134. ḫu-mu-ĝar

125-134 W tym czasie, dzięki potędze Nanny, [mojego] pana, zaprawdę ustanowiłem wolność Akszak[29], Marda, Ĝirikal, Kazallu i ich osiedli (oraz) Uṣarum, cokolwiek było przydzielone niewoli Anszanu.

135. ^{urudu}ba-ri$_2$-ga
136. ḫu-mu-gub
137. 60 sila$_3$-am$_3$ ḫe$_2$-ni-ge-en

135-149 Ustanowiłem (miedziane) naczynie *bariga*, ustandaryzowałem je jako 60 litrów. Zrobiłem (miedziane) naczynie *ban*, ustandaryzowałem je

---

[28] Odczytanie za Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)...*, s. 307, przyp. 61; *Gesetze in sumerischer...*, s. 531). Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 15) czyta wiersz 122: uri lu$_2$ gi[r$_5$-ra] "for the Akkadians and foreigners(?)".

[29] Frayne (*Ur III Period...*, s. 48) czyta wiersz 126: 'umma^{ki}' tj. „Umma", kontra Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 16); Wilcke (*Der Kodex Urnamma (CU)...*, s. 308; *Gesetze in sumerischer...*, s. 532).

138. ^{urudu}ba-an ḫu-mu-dim$_2$
139. 10 sila$_3$-am$_3$ ḫe$_2$-ni-ge-en
140. ^{urudu}ba-an si-sa$_2$ lugal-la

jako 10 litrów. Zrobiłem (miedziane) naczynie prawdziwego królewskiego *ban*, ustandaryzowałem je jako 6 (litrów). Zrobiłem 1-litrowe brązowe naczynie, ustandaryzowałem je jako 1 minę[30]. Kamienny (odważnik) 1 szekla srebra ustandaryzowałem jako 1/60 miny[31].

Kolumna IV

141. ḫu-mu-dim$_2$
142. 6-am$_3$ ḫe$_2$-ni-ge-en
143. 1 sila$_3$ zabar
144. ḫu-mu-dim$_2$
145. 1 ma-na-am$_3$
146. ḫe$_2$-ni-ge-en
147. 1 giĝ$_4$ ku$_3$ na$_4$
148. za$_3$ 1 ma-na-e
149. ḫe$_2$-ni-ge-en
150. u$_4$-ba
151. gu$_2$ ^{id}$_2$idigna
152. gu$_2$ ^{id}$_2$buranun
153. gu$_2$ id$_2$ du$_3$-a-bi
154. nid[ba x x]
155. nesaĝ ša$_3$-ge-[guru$_7$]
156. ĝiš ḫe$_2$-em-mi-in-[tag]

(luka)

159. ^{giš}kiri$_6$
160. he$_2$-e[b-ĝa$_2$$^{?}$-ĝa$_2$]
161. šandana lugal ḫe$_2$-eb-tuku
162. nu-siki lu$_2$ niĝ-tuku-ra
163. ba-ra-an-ĝar
164. nu-mu-un-SU lu$_2$ a$_2$-tuku-ra
165. ba-ra-na-an-ĝar
166. lu$_2$ 1 giĝ$_4$-e
167. lu$_2$ 1 ma-na-ra
168. ba-ra-na-an-ĝar
169. lu$_2$ udu-e
170. lu$_2$ 1 gu$_4$-e
171. ba-ra-na-an-˹ĝar˺

150-171 W tym czasie na brzegach Tygrysu, na brzegach Eufratu (i) na brzegach wszystkich rzek uczyniłem ofiary z jedzenia [...], ofiary z pierwszych owoców, upragnione ofiary. [...] umieściłem ogrody[32], (i) królewski ogrodnik pozyskał je. Aby sierota nie będzie podległa bogatemu człowiekowi; aby wdowa nie była podległa wpływowemu człowiekowi; aby człowiek jednego szekla nie był podległy człowiekowi jednej miny; aby człowiek jednej owcy nie był podległy człowiekowi jednego wołu.

172. šagina-šagina-ĝu$_{10}$-ne
173. ama-ĝu$_{10}$ nin$_9$ šeš-šeš-ĝu$_{10}$
174. su-a-[su-a-ĝ]u$_{10}$$^{!}$-ne
175. sa$_2$ ḫa-m[a-an-ĝar]-re-eš

172-183 Moi generałowie, moja matka, moje siostry i bracia, (oraz) moi krewni zaprawdę radzili mi, (jednak) za ich nakazami nie podążałem (i) pracy im nie narzuciłem. Sprawiłem, że

---

[30] Manuskrypt Ist Ni 03191 (Istanbul Arkeoloji Müzeleri) w wierszu 145 ma: '1 ma-na-min', stąd Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 532) czyta odpowiednio „jako podwójną minę wody".

[31] Za Wilcke ((*Der Kodex Urnamma (CU)...*, s. 309; *Gesetze in sumerischer...*, s. 533). Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 16): „I standardized (all) the stone weights (from?) the pure(?) 1 shekel (weight) to the 1-mina (weight)", tak samo Frayne (*Ur III Period...*, s. 48).

[32] Manuskrypt Ist Ni 03191 w wierszu 160 ma: 'ḫe-[e]m-˹mi˺-[gub]' „zasadziłem (ogrody)".

176. a_2-[a]ĝ$_2$-[ĝa$_2$-n]e-ne-a
176a. ba-ra-ba-[gu]b$^{?}$-be$_2$-en
176b. kiĝ$_2$ ba-ra-[b]a-ni-ĝar
177. niĝ$_2$-erim$_2$
178. niĝ$_2$ a$_2$-zi-ga
179. i-^{d}utu ⌜u$_2$⌝-gu ŋe-ni-de$_2$
180. niĝ$_2$-si-sa$_2$
181. kalam-ma ŋu-nu-ni-ĝar

zło, przemoc i narzekania znikły. Ustanowiłem prawość w kraju.

Prawa
181a. u$_4$-ba tukum-bi lu$_2$-u$_3$
182. saĝ-ĝeš bi$_2$-in-ra
183. lu$_2$-bi i$_3$-gaz-e-dam
184. tukum-bi lu$_2$-u$_3$
185. sa-gaz-še$_3$ in-ak in-gaz-e
186. tukum-bi lu$_2$-u$_3$
187. ŋeš$_5$-še$_3$ in-ak
188. lu$_2$-bi en-nu-ĝa$_2$ i$_3$-ti-le
189. 15 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar i$_3$-la$_2$-e
190. tukum-bi arad$_2$-de$_3$
191. geme$_2$ a$_2$-aš$_2$-a-ni in-tuku-⌜am$_3$$^{?}$⌝
192. arad$_2$-bi ama-ar-gi$_4$-ni i$_3$-ĝa$_2$-ĝa$_2$
193. e$_2$-ta nu-ub-ta-e$_3$
194. tukum-bi arad$_2$-de$_3$
195. dumu-gi$_7$ in-tuku

181a-183 W tym czasie:
(§ 1) Jeśli ktoś[33] zamorduje (kogoś), ten człowiek ma być zabity[34].
(§ 2) 184-185 Jeśli ktoś postępuje jak zbójca[35], on (tj. pokrzywdzony) go zabije.
(§ 3) 186-189 Jeśli ktoś więzi (kogoś), ten człowiek będzie żył w więzieniu, on odważy (tj. zapłaci) 15 szekli srebra.

(§ 4) 190-193 Jeśli niewolnik jest ożeniony z jego upragnioną niewolnicą (i) ten niewolnik jest wyzwolony, ona nie opuści domu.

(§ 5) 194-204 Jeśli niewolnik ożeni się z wolną kobietą[36], jego jeden syn będzie służył jego

---

[33] Sumeryjskie ‘lu$_2$’ często jest tłumaczone po prostu „człowiek”, niemniej wydaje się, że w prawach bardziej właściwe jest znaczenie jako „osoba” czy w tym kontekście po prostu „ktoś”. Podobnie np. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 534, przyp. 125). Podobne rozumowanie w stosunku do praw Hammurabiego: W. Tyborowski, *Prawa Hammurabiego: Dīnāt mīšarim*, Poznań 2019, s. 26.

[34] W tym wypadku forma czasownika jest wyraźnie zakończona sufiksem -ed i łącznikiem enklitycznym -am$_3$, patrz np. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 534, przyp. 127). Ale patrz też Civil (*The Law Collection...*, s. 253), który uważa -dam za „mechanical addition by the scribe” i tłumaczy czasownik jak w § 2.

[35] Civil (*The Law Collection...*, s. 246, 253) tłumaczy ‘sa-gaz’ jako „bandit”. Jego zdaniem termin ten „designates the violent appropriation of something directly from a person, i.e. a robbery” i np. w tekstach literackich oznacza zbójców na gościńcach. Roth (*Law Collections from Mesopotamia...*, s. 17) tłumaczy formę czasownika „they shall kill him”, generalnie powielając formę ze zbiorów praw akadyjskich, tutaj jednak mamy formę liczby pojedynczej. Zob. też C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 534, przyp. 128.

[36] Na temat znaczenia terminu dumu-gi$_7$ (dumu-gir$_{15}$) zobacz dyskusję w Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 522–526). Termin może oznaczać pełnoprawnego człowieka („obywatela”) czy osobę wyzwoloną, w zależności od interpretacji, jednak nie wydaje się by istniała jakakolwiek różnica w prawach osoby wyzwolonej i osoby, która urodziła się wolna. Zob. też: M. Civil, *The Law Collection...*, s. 254.

196. dumu-nita diš-am$_3$ lugal-a-ni-ir
197. in-na-an-gub-bu
198. dumu lugal-a-ni-ir
199. in-na-ab-gub-bu-da
200. niĝ$_2$-ga e$_2$ ad-da-na
201. ½-bi e$_2$-gar$_8$ e$_2$ ad-da-na i$_3$-[ba]-˹e˺
202. dumu dubu-gi$_7$ lugal-da nu-me-a
203. nam-arad$_2$-d[a-ni-še$_3$]
204. la-ba-an-ku$_4$-re

panu. Potomek, który wejdzie na służbę jego pana, z własności domu jego ojca otrzyma pół rzeczywistego domu[37] jego ojca. Potomek wolnej kobiety nie wejdzie w jego (tj. pana) niewolę bez zgody króla[38].

205. tukum-bi
206. dam ĝuruš-a a nu-gi$_4$-a
207. niĝ$_2$-a$_2$-ĝar-še$_3$ lu$_2$ in-ak-*ma*
208. a bi$_2$-in-gi$_4$
209. nita-bi i$_3$-gaz-e
210. tukum-bi
211. dam ĝuruš
212. ni$_2$-te-a-ni-ta
213. lu$_2$ ba-an-us$_2$-*ma*
214. ur$_2$-ra-na ba-an-na$_2$

(§ 6) [205-209] Jeśli ktoś potraktował brutalnie (tj. zgwałcił) małżonkę młodzieńca, (która) nie została wprowadzona do domu (tj. jest dziewicą) i wprowadził ją do domu (tj. pozbawił dziewictwa), ten mężczyzna będzie zabity[39].
(§ 7) [210-219] Jeśli małżonka młodzieńca samodzielnie podąży za kimś i on położy się na jej łonie, i on (tj. mąż kobiety) zabije tę kobietę (*alternatywnie*: ta kobieta zostanie zabita), (to) wolność tego człowieka jest ustanowiona[40].

215. munus-bi
216. lu$_2$ i$_3$-gaz-e
217. nita$_2$-bi
218. ama-ar-gi$_4$-ni
219. i$_3$-ĝar

220. tukum-bi
221. geme$_2$ lu$_2$

(§ 8) [220-228] Jeśli niewolnica człowieka, (która) nie została wprowadzona do domu (męża, tj.

[37] ‘e$_2$-gar$_8$ e$_2$’ dosł. „ścian domu”.

[38] Civil (*The Law Collection...*, s. 246, 255) identyfikuje ‘lugal’ „pana” z wiersza 196 i 198 z ‘lugal’ w wierszu 202. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 495, przyp. 69) traktuje ‘lugal’ z wiersza 202 jako odnoszące się do innej osoby, tj. króla, na co może wskazywać m.in. wyraźnie oznaczony sufiks dzierżawczy w wierszach 196 i 198 (‘lugal-a-ni-ir’ „jego pan”), którego brakuje w wierszu 202.

[39] ‘a gi$_4$’ w wierszu 206 i 208 jest teraz rozumiane jako wariant tekstowy dla ‘e$_2$ gi$_4$’, czyli „zabrać (kogoś z powrotem) do domu”, w tym wypadku odnosi się do zwyczaju małżeńskiego, gdy panna młoda była zabrana do domu pana młodego (M. Civil, *The Law Collection...*, s. 255–256; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 498–499). Znaczenie czasownika z wiersza 207 ‘a$_2$ ĝar’ i jego starobabilońskiego odpowiednika ‘a$_2$ dar’ jest przedmiotem dyskusji: według Civil (s. 256–257) oznacza zasadniczo „zwodzić” bez użycia przemocy, w tym wypadku „uwieść”; jednak Wilcke (s. 466, 499–502) zwraca uwagę na użycie elementu a$_2$ na ogół związanego z siłą, mocą i w tym wypadku uważa, że czasownik sugeruje „gwałt”. Sufiks łączący ‘-ma’ w wierszu 207 (i w innych miejscach) to akadyzm spotykany czasami w tekstach sumeryjskich w okresie późnostarobabilońskim (M. Civil, *The Law Collection...*, s. 237).

[40] W tym wypadku występują drobne rozbieżności między manuskryptami. Najważniejszą różnicą jest to, że manuskrypt IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740; National Museum of Iraq, Baghdad) w wierszu 216 ma ‘lu$_2$ i$_3$-gaz-e’ „on (dosł. człowiek) zabije (tę kobietę)”, gdy słowo ‘lu$_2$’ nie występuje w innych manuskryptach (stąd alternatywne tłumaczenie).

222. e_2 nu-gi_4-a
223. ni$\hat{g}_2$-a_2-$\hat{g}$ar-$še_3$
224. lu_2 in-ak-*ma*
225. e_2 bi_2-in-gi_4
226. lu_2-bi
227. 5 gi$\hat{g}_4$ ku_3-babbar
228. i_3-la_2-e

jest dziewicą), została potraktowana brutalnie (tj. zgwałcona) przez (innego) człowieka i on wprowadził ją do domu (tj. pozbawił dziewictwa), ten człowiek odważy (tj. zapłaci) 5 szekli srebra[41].

229. tukum-bi lu_2-u_3
230. dam $\hat{g}$idlam-a-ni
231. i_3-tak_4-tak_4
232. 1 ma-na ku_3-babbar
233. i_3-la_2-e

(§ 9) [229-233] Jeśli ktoś pozostawi (tj. rozwiedzie się) swoją żonę równej rangi[42], odważy (tj. zapłaci) 1 minę srebra.

234. tukum-bi
235. nu-mu-SU
236. i_3-tak_4-tak_4
237. ½ ma-na ku_3
238. i_3-la_2-e

(§ 10) [234-238] Jeśli on pozostawi (byłą) wdowę (tj. rozwiedzie się z wdową)[43], odważy (tj. zapłaci) ½ miny srebra.

239. tukum-bi
240. nu-ma-SU
241. dub ka-$keš_2$
242. nu-me-a
243. lu_2 ur_2-ra-na
244. ba-an-nu_2
245. ku_3 nu-la_2-e

(§ 11) [239-245] Jeśli nie ma zobowiązującej tabliczki (tj. kontraktu) dla wdowy (i) ktoś położy się na jej łonie, on (tj. w razie rozwodu) nie odważy (tj. zapłaci) srebra.

246. [...]
247. tukum-bi
248. ereš-di$\hat{g}$ir
249. [...]-ba$^{?}$ lu_2 ur_2-na
250. [...] ba-nu_2

(§ 12) [247-252] Jeśli ktoś [...] położy się na łonie kapłanki-ereš-di$\hat{g}$ir, [ten mężczyzna i] ta kobieta zostaną spaleni[44].

251. [$nita_2$ u_3] ˹munus˺-bi
252. i_3-bil_2-$i^{!}$-de_3-eš

---

[41] § 8 używa tego samego słownictwa jak § 6, patrz przyp. 39.

[42] Manuskrypt Ist Si 0277 (Istanbul Arkeoloji Müzeleri) ma wiersz 230 j.w. ‘ĝidlam’ (= MUNUS-UŠ-DAM) wcześniej czytano ‘$nita_3$-dam’, patrz ePSD, http://psd.museum.upenn.edu, sv. ĝidlam [SPOUSE]); IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740) ma w tym wierszu: dam-PI-ni, co Civil (*The Law Collection...*, s. 234–235, 247) tłumaczy „his favorite wife”. Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 538) odczytuje ‘dam ĝešdan$_3$-a-ni’ i ‘dam ĝešdanx (ĜEŠTU)-ni’ odpowiednio i tłumaczy „seiner rechtmäßigen Ehefrau”, tj. „swoją prawowitą żonę”.

[43] Manuskrypt Ist Si 0277 w wierszu 236 ma błędnie ‘lu_2 in-tuku’ „(jeśli) człowiek ożeni się (z wdową)”.

[44] Tak manuskrypt MS 2064 (kolekcja Schøyena z Oslo). Manuskrypt Ni 3191 ma lukę na początku tego paragrafu, niemniej wydaje się, że wydźwięk jest ten sam. Zob. C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 539.

253. tukum-bi
254. nam-uš$_7$-zu
255. lu$_2$ lu$_2$-ra
256. in-da-a[n-l]a$_2$
257. ^{d}id$_2$-lu$_2$-ru-gu$_2$-še$_3$
258. lu$_2$ i$_3$-tum$_2$-mu
259. ^{d}id$_2$-lu$_2$-ru-gu$_2$
260. um-zalag-zalag
261. lu$_2$ in-tum$_2$-mu-a
262. 2/3-[ša-na ku$_3$]-babbar
263. i$_3$-la$_2$-e

(§ 13) [253-263] Jeśli ktoś kogoś oskarża o czary[45] (i) przywiódł go do próby rzeki, (jeśli) próba rzeki oczyściła go (z zarzutów), ktokolwiek przywiódł go (tam) odważy (tj. zapłaci) 2/3 [miny srebra][46].

264. tukum-bi
265. dam guruš-a-da
266. ur$_2$-ra
267. nu$_2$-a
268. lu$_2$ i$_3$-da-la$_2$
269. id$_2$-de$_3$
270. u$_3$-um-zalag-zalag
271. lu$_2$ i$_3$-da-l[a$_2$-a]
272. 1/3-ša-[na ku$_3$]
273. i$_3$-[la$_2$-e]

(§ 14) [264-273] Jeśli (ktoś) jest oskarżony o położenie się na łonie żony młodzieńca (i) rzeka oczyściła go (z zarzutów), ktokolwiek oskar[żył go] odw[aży] (tj. zapłaci) 1/3 [miny srebra].

274. tuku[m-bi]
275. mu$_{10}$-us$_2$-[sa$_2$-tur]
276. e$_2$ u$_2$-[ur$_3$-ra(-na)-ka]
277. i$_3$-[in-ku$_4$]
278. u$_2$-u[r$_3$-ra-ni dam-a-ni]
279. eger$_5$-[bi-ta]
280. lu$_2$ [kur$_2$-ra]
281. ba-a[n-na-šum$_2$]
282. niĝ$_2$-[mu$_{10}$-us$_2$-sa$_2$]
283. a-ra$_2$-[2-am$_3$]
284. i$_3$-n[a-šum$_2$-mu]

(§ 15) [274-284] Jeś[li] zięć wszedł do domu te [ścia][47], (a) potem te[ść] [odda jego żonę innemu] człowiekowi, on (tj. teść) [odda] mu (z powrotem) podw[ójną (wartość) prezentu ślubnego].

285. tukum-bi
286. [...]-a
287a. ˹geme$_2$ arad$_2$˺
287b. ba-[zaḫ$_3$]-a
288. ki-sur-ra ˹iri˺-na-ka
289. ib$_2$-te-bala

(§ 16) [285-294] Jeśli [...] niewolnica (albo) niewolnik, która uciekła/który uciekł, przekroczy granice jej/jego miasta, właściciel odważy (tj. zapłaci) człowiekowi, który zwrócił ją/jego, 2 szekle srebra.

---

[45] Tu i w § 14, czasownik ‘la$_2$’ z prefiksem komitatywu -da- lub ablatywu -ta- wydaje się znaczyć „oskarżać”. Patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 259–260.

[46] Uszkodzony fragment w manuskrypcie MS 2064 dodaje ‘[nam-tag] dugud-bi / [ḫe$_2$$^{?}$-i]l$_2$$^{?}$-[e]’ „(i) [poni]esie surową [karę]”, rekonstrukcja według Wilckego (*Gesetze in sumerischer...*, s. 539).

[47] W sprawie pisowni u$_2$-ur$_3$ „teść” z okresu Ur III patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 135.

290. lu_2 ⌜im⌝-mi-gur
291. lugal saĝ-ĝa$_2$-ke$_4$
292. lu_2 im-mi-in-gur-ra
293. 2 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar
294. i$_3$-na-la$_2$-e
295a. tukum-bi
295b. [lu_2 lu_2-ra]
296. ĝir$_3$-pad-ra$_2$
297. [nu-za]-a-ni
298. [ba]-ni-in-ku$_5$
299. 10 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar
300. i$_3$-la$_2$-e
301. tukum-bi
302. lu_2 lu_2-ra
303. ^{giš}tukul-ta
304. ĝir$_3$-pad-ra$_2$ al-mu-ra-ni
305. in-zi-ir
306. 1 ma-na ku$_2$-babbar
307. i$_3$-la$_2$-e
308. tukum-bi
309. lu_2 lu_2-ra
310. ĝešpu$_2$-ta
311. kiri$_4$-ni in-ku$_5$
312. 2/3 ma-na ku$_3$-babbar
313. i$_3$-la$_2$-e
314. tukum-bi
315. [lu_2] ⌜lu_2-ra!⌝
315. [^{giš}]⌜tukul!⌝-ta
316. k[iri$_4$]-⌜ni⌝
317. in-[ku$_5$]
318. 2/3! [ma-na-am$_3$]
319. i$_3$-[la$_2$]-⌜e⌝
320. tukum-bi ĝeš[pu$_2$]-ta
321. ugu$_2$ lu_2 lu_2
322. i$_3$-ḫa-aš
323. niĝ$_2$ ^{giš}tukul-a-gin$_7$ ⌜2/3 ma⌝-na
324. i$_3$-la$_2$-e

(§ 17) [295-300] Jeśli [ktoś komuś] złamie kość [bez] swojej [wiedzy] (tj. niecelowo?), odważy (tj. zapłaci) 10 szekli srebra[48].

(§ 18) [301-307] Jeśli ktoś komuś *celowo*[49] złamie kość za pomocą broni (*albo*: pałki), odważy (tj. zapłaci) 1 minę srebra.

(§ 19) [308-313] Jeśli ktoś komuś złamie nos za pomocą pięści, odważy (tj. zapłaci) 2/3 miny srebra.

(§ 20) [314-319] Jeśli [ktoś] komuś zła[mie] [nos] za pomocą broni (*albo*: pałki), odważy (tj. zapłaci) 2/3 [miny] (srebra).

(§ 21) [320-324] Jeśli ktoś komuś rozłupie czaszkę za pomocą pię[ści], (albo za pomocą) czegoś jak broni (*albo*: pałki), odważy (tj. zapłaci) 2/3 miny (srebra).

---

[48] Manuskrypt IM 085688 + IM 085689 (U 07739 + U 07740) dodaje '[ĝešpu$_2$-t]a' „za pomocą pięści", rekonstrukcja Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 542). Jeśli chodzi o ĝešpu$_2$ jako „pięść", patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 261.

[49] Znaczenie 'al-mu-ra-ni' jest niepewne, być może „(ze) swoim planowaniem", czyli „celowo". Patrz C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 543, przyp. 183.

325. tukum-bi ĝešpu$_2$-ta
326. ugu$_2$ lu$_2$ lu$_2$
327. i$_3$-ḫa-aš
328. 180 usan$_3$ i$_3$-ra-ra

(§ 22) [325-328] Jeśli ktoś komuś rozłupie czaszkę za pomocą pięści, oni uderzą go batem 180 (razy)[50].

329. tukum-bi igi lu$_2$
330. lu$_2$ lu$_2$ im-ta-šub
331. ½ ma-na i$_3$-la$_2$-e

(§ 23) [329-331] Jeśli ktoś komuś (sprawi, że) wypadnie mu oko, odważy (tj. zapłaci) ½ miny (srebra).

332. tukum-bi lu$_2$
333. lu$_2$ zu$_2$-ni i$_3$-ku$_5$
334. ½ ma-na i$_3$-la$_2$-e

(§ 24) [332-334] Jeśli ktoś komuś złamie ząb, odważy (tj. zapłaci) ½ miny (srebra).

335. tukum-bi arad$_2$-de$_3$
336. dumu-gi$_7$-ra i$_3$-ni-ra
337. ⌜ki⌝kiši$_4$$^{?}$-ni u$_3$-ta-ak
338. iri im-niĝin$_2$-niĝin$_2$

(§ 25) [335-338] Jeśli niewolnik pobije wolnego, zgoli się połowę jego głowy[51], (i) oni będą go oprowadzali po mieście.

339. tukum-bi dumu-gi$_7$
340. arad$_2$-ra i$_3$-ni-ra
341. 60 a$_2$-si ĝeš$_2$-dam i$_3$-
342. -ra-ra

(§ 26) [339-342] Jeśli wolny człowiek zbije niewolnika, on będzie uderzony dokładnie 60 (razy) skórzanym pasem.

343. tukum-bi
344. lu$_2$ ba-uš$_2$
345. dam-ni ur$_2$-a-na-še$_3$
346. i$_3$-na-ni-⌜tuš$^{?}$⌝
347. saĝ
348. a-ga-na
349. ne-de$_2$-a
350. ḫa-ba-an-tum$_2$-mu

(§ 27) [343-350] Jeśli ktoś umarł (i) jego żona zamieszkała u swojego teścia, ona może zabrać ze sobą niewolników z jej dziedzictwa i prezenty ślubne[52].

351. tukum-bi
352. geme$_2$ nu-tuku
353. 10 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar-am$_3$
354. ḫe$_2$-na-la$_2$-e

(§ 28) [351-354] Jeśli ona nie ma niewolnic, ona może odważyć (tj. zapłacić) jemu 10 szekli srebra.

355. tukum-bi
356. ku$_3$ nu-tuku

(§ 29) [355-358] Jeśli on nie ma srebra, ona nie da mu niczego.

---

[50] Interpretacja §§ 21-22 jest niejasna: według Wilckego (*Gesetze in sumerischer...*, s. 544, przyp. 189, 191) w § 22 skryba popełnił błąd i wpisał pięść zamiast broni/pałki, gdyż do tej pory paragrafy wymiennie odnosiły się do urazów zadanych pięścią lub pałką. Dla obu paragrafów mamy tylko manuskrypt MS 2064, więc niniejsze tłumaczenie reprezentuje ten tekst.

[51] Czasownik 'kiši$_4$ ak' oznacza „zgolić (komuś) połowę głowy". Patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 262.

[52] Za Civil (ibidem, s. 248, 263) Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 545–546) odczytuje ten paragraf w sposób radykalnie inny: 'tukum-bi lu$_2$ ba-uš$_2$ / dam-ni ur$_2$-a-na tug$_2$ / i$_3$-na-ni-⌜si⌝ / saĝ a uri$_3$-na bi$_2$-de$_2$/-a ḫa-ba-an-tum$_2$-mu' „Jeśli on umrze (osoba ukarana w poprzednim paragrafie?), on (poszkodowany?) może wziąć jego żonę, z której usunął szatę z jej łona, jako niewolnicę, którą napoił «krwawym nasieniem»?". Wilcke jednak nie jest w stanie zadowalająco wytłumaczyć terminu 'a uri$_3$' „krwawe nasienie(?)" ani natury czynności podejmowanych w tym paragrafie. Odczytanie Civila nie powoduje takich problemów interpretacyjnych.

357. niĝ$_2$-na-me
358. nu-na-ab-šum$_2$-mu
359. tukum-bi
360. geme$_2$ lu$_2$ nin-a-ni-gin$_7$
361. dim$_2$-ma-ar
362. aš$_2$ i$_3$-ni-du$_{11}$
263. 1 sila$_3$ mun-am$_3$
364. ka-ka-ni
365. i$_3$-sub$_6$-be$_2$
366. tukum-bi
367. geme$_2$ lu$_2$ nin-a-ni-gi$_7$
368. dim$_2$-ma-ar
369. in-ni-ra
370. [...]
(luka)
378. [...] ⌜i$_3$⌝-[la$_2$]-⌜e⌝
379. tuk[um-bi
380. [a$_2$-su]ḫ
381. dumu-munus
382. lu$_2$-[ka i-ni-in]-ra
383. niĝ$_2$ ša$_3$-[ga-n]a
384. šu mu-u[n-da-an-la$_2$]
385. ½ ma-na [ku$_3$-babbar
386. i$_3$-la$_2$]-e
387. tukum-b[i
388. b]a-uš$_2$
389. nita$_2$-bi
390. i$_3$-[gaz]-e
391. tukum-bi
392. ⌜a$_2$-suḫ⌝
393. ⌜geme$_2$⌝ lu$_2$-ra
394. i$_3$-ni-ra
395. ⌜ma⌝-gig
396. i$_3$-ni-du$_{11}$
397. 10 giĝ$_4$-am$_3$
398. i$_3$-la$_2$-e
399. tukum-bi
400. geme$_2$ ba-uš$_2$

(§ 30) [360-365] Jeśli niewolnica znieważy kogoś uczynionego (równym) jak jej pani[53], on/ona zmusi ją by wzięła 1 litr soli w swoje usta.

(§ 31) [366-370] Jeśli niewolnica uderzy kogoś uczynionego (równym) jak jej pani [...]

(§ 32) [378] [...] odważy (tj. zapłaci) [...].
(§ 33) [379-386] Jeś[li] (ktoś) [ude]rzy córkę człowieka [łokc]iem? (i) zaszkodzi jej łonu (tj. spowoduje poronienie), odważy (tj. zapłaci) ½ miny srebra.

(§ 34) [387-390] Jeśli ona umrze, ten mężczyzna będzie [zabity].

(§ 35) [391-392] Jeśli (ktoś) uderzy niewolnicę człowieka (i) ona powie „jestem chora" (tj. poroni), on odważy (tj. zapłaci) 10 szekli[54].

(§ 36) [399-402] Jeśli niewolnica umrze, on da głowę za głowę (tj. zastąpi niewolnika niewolnikiem).

---

[53] Civil (*The Law Collection...*, s. 248, 263–264) tłumaczy „If a slave girl insults someone who is acting as her mistress..." albo „on behalf of the mistress". Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 547–548, przyp. 208) wskazuje, że dim$_2$ oznacza „tworzyć, kształtować", a nie „działać, czynić" ,i tłumaczy „Wenn (jemand) eine Sklavin verflucht, die jemand ihrer Herrin gleichgestellt hat...".

[54] Manuskrypt UM 55-21-071 (University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology) formułuje ten paragraf tak samo jak 33 i podaje 5 szekli, nie 10.

401. saĝ saĝ-še$_3$
402. i$_3$-gub-be$_2$
403. tukum-bi
404. lu$_2$ lu$_2$ ki-inim-ma-še$_3$
405. ib$_2$-ta-e$_3$
406. lu$_2$ ni$_2$-zuḫ
407. ba-an-ku$_4$
408. 15 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar-am$_3$
409. i$_3$-la$_2$-e

(§ 37) [403-409] Jeśli ktoś występuje jako świadek (i) okazuje się być złodziejem, on odważy (tj. zapłaci) 15 szekli srebra.

410. tukum-bi
411. lu$_2$ lu$_2$ ki-inim-ma-še$_3$
412. ib$_2$-ta-e$_3$
413. nam-erim$_2$-ta im-ma-ra-a-gur
414. niĝ$_2$ di-ba en-na ĝal$_2$-la
415. ib$_2$-su-su

(§ 38) [410-415] Jeśli ktoś występuje jako świadek (i) odwołuje (swoją) przysięgę, spłaci cokolwiek jest przedmiotem tego procesu, tyle ile (tego) jest.

416. tukum-bi
417. a-ša$_3$ lu$_2$
418. niĝ$_2$-a$_2$-ĝar-še$_3$
419. lu$_2$ i$_3$-ak
420. ba-an-uru$_4$
421. di bi$_2$-du$_{11}$
422. gu$_2$ in-ni-ĝar
423. lu$_2$-bi

(§ 39) [417-424] Jeśli (inny) człowiek pracuje na czyimś polu dzięki przemocy (tj. bez pozwolenia) (i) je uprawia, (i) nastąpił proces (w tej sprawie), (a należności) zostały umieszczone na rachunku[55], ten człowiek straci dochody ze swojej pracy[56].

424. a$_2$-ni ib$_2$-ta-an-e$_{11}$-de$_3$
425. tukum-bi
426. a-ša$_3$ lu$_2$
427. lu$_2$ a-e bi$_2$-re$_6$
428. a-ša$_3$ 1 GANA$_2$
429. 3 še gur
430. i$_3$-aĝ$_2$-ĝe$_{26}$

(§ 40) [425-430] Jeśli ktoś komuś spowoduje zalanie pola, on odmierzy (tj. zapłaci) 3 chomery jęczmienia za każde 1 iku (uprawnego) pola.

431. tukum-bi
432. lu$_2$ lu$_2$
433. a-ša$_3$ apin-la$_2$-še$_3$
434. i$_3$-na-šum$_2$
435. nu-un-uru$_4$
436. ša$_3$-su-ga
437. i$_3$-ĝar
438. 1 GANA$_2$
439. 3 še gur
440. i$_3$-aĝ$_2$-ĝe$_{26}$

(§ 41) [431-440] Jeśli ktoś komuś daje pole w dzierżawę (pod uprawę i) on (tego pola) nie uprawia, (i pole) pozostaje puste (tj. nieuprawione), on odmierzy (tj. zapłaci) 3 chomery jęczmienia za każde 1 *iku* (uprawnego) pola.

---

[55] Chodzi o należność zaliczoną na czyjś rachunek.

[56] Wydaje się, że ‘a$_2$’ w wierszu 424 jest prawdopodobnie skrótem od ‘a$_2$-kuš$_2$(-u$_3$)’, co równa się akadyjskiemu *mānaḫtu* w znaczeniu „dochody (z pracy); zyski”, patrz C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 549, przyp. 224.

441. tukum-bi
442. a-ša$_3$ ki-duru$_5$
443. lu$_2$ lu$_2$ apin-la$_2$-še$_3$
444. in-na-šum$_2$
445. 18 GANA$_2$ maš-bi 2 giĝ$_4$-am$_3$
446. a-ša$_3$-bi igi ˹1˺[+2] ĝal$_2$-am$_3$
447. ˹tukum-bi a-ša$_3$˺
448. a$_2$ m[u-še$_3$$^?$ l]u$_2$ lu$_2$ uru$_4$-
449. [de$_3$ i]n-na-šum$_2$
450. [a$_2$-ni] ˹1 giĝ$_4$-am$_3$˺

(§ 42) [441-446] Jeśli ktoś komuś daje pole do nawadniania w dzierżawę (pod uprawę), odsetki wyniosą 2 szekle na każdy 1 *bur*$_3$ (= 18 *iku*), (a opłata za dzierżawę) tego pola wyniesie ˹jedną trzecią (plonu)˺[57].

(§ 43) [447-450] Jeśli ktoś komuś daje pole pod upra[wę] (w zamian za) roczne dochody, [jego zarobki] wyniosą 1 szekel[58].

(luka)

Część A

474. i$_3$-na-la$_2$-e

(§ A1) [474] [...] on jemu odważy (tj. zapłaci).

(luka)

Część B

b01. ˹in$^?$-na$^?$˺-a[ĝ$_2$$^?$(-aĝ$_2$)-e]
b02. tukum-[bi lu$_2$ . . .]
b03. gu$_4$-ab$_2$ ur$_3$-ra lu$_2$ [in-ḫuĝ]
b04. mu-2-am$_3$ add[ir-bi]
b05. 8 še gur in-na-aĝ$_2$-aĝ$_2$-[e]
b06. gu$_4$-ab$_2$ saĝ-murub$_4$ addi[r-bi]
b07. 6 še gur in-na-aĝ$_2$-aĝ$_2$-˹e˺
b08. tukum-bi lu$_2$ ba-uš$_2$
b09. dumu-nita nu-un-tuku
b10. dumu-munus dam nu-un-tuku-a
b11. ibila-a-ni ˹ḫe$_2$-a˺
b12. tukum-[bi dumu-nita nu-tuku]
b13. dumu-munus-a-ni ˹min$^?$˺-m[e$^?$ nin$_9$ gal-e]
b14. niĝ$_2$-ga e$_2$ ad-˹da-na˺ ḫ[e$_2$-ba-e]
b15. nin$_9$ ban$_3$-da eger$_5$ e$_2$-˹a˺ ˹i$_3$$^?$˺-[saĝ$_5$-ĝe$_{26}$(?)]
b16. šuku ad-da erin$_2$-e [i$_3$]-ba-e
b17. tukum-bi e$_2$ lu$_2$-ka lu$_2$ še i$_3$-si
b18. e$_2$-bi ba-bur$_3$

(§ B0) [b01] [...] on jemu odmierzy (tj. zapłaci).
(§ B1) [b02-b07] Jeśli [ktoś najmie] wołu do tyłu sprzęgu, on odmierzy (tj. zapłaci) za jego najem 8 chomerów jęczmienia; za wołu do przodu sprzęgu on odmierzy (tj. zapłaci) 6 chomerów jęczmienia.

(§ B2) [b08-b11] Jeśli ktoś umrze (i) nie miał syna, (a) córka nie została wzięta za żonę, ona może być uczyniona jego dziedzicem[59].

(§ B3) [b12-b16] Jeśli [on nie ma syna], (ale) ma dwie córki, [starsza siostra] powinna [podzielić] dobra domostwa swego ojca, (a) młodsza siostra [wybierze$^?$] (część$^?$) dziedzictwa ojca. Robotnicy podzielą się racjami (żywnościowymi) ojca[60].

(§ B4) [b17-b20] Jeśli ktoś przechowuje jęczmień w domu (innego) człowieka (i) było włamanie

---

[57] Tak czyta Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 550), inaczej Civil (*The Law Collection...*, s. 249).

[58] Rekonstrukcja za Wilckem (*Gesetze in sumerischer...*, s. 551)

[59] Rekonstrukcja ‘˹ḫe$_2$-a˺’ za Wilckem (*Gesetze in sumerischer...*, s. 552 i przyp. 231) (zapewne fonetyczny zapis czasownika ‘a$_5$/ak’), ale Civil (*The Law Collection...*, s. 268) nie widzi śladów tych znaków i konkretnie nie zgadza się z tą rekonstrukcją.

[60] Paragraf w dużym stopniu zrekonstruowany, stąd rekonstrukcja jest niepewna; ponownie za Wilckem (*Gesetze in sumerischer...*, s. 553).

b19. lu_2 še-ke_4 nam-$erim_2$ u_3-ku_5
b20. lu_2 e_2-a-ke_4 še $niĝ_2$ <u_3>-gu de_2-˹a˺ ib_2-su-su
b21. tukum-bi e_2 lu_2-ka lu_2 še i_3-si
b22. ˹lu_2˺ e_2 ba-da-kur_2
b23. u_3-ge-en_8 $ša_3$-bi ˹min˺-am_3 še in-na-ab-˹si˺-[g]e

w tym domu, właściciel jęczmienia złoży przysięgę, (a) właściciel domu zwróci jęczmień, (to jest) straconą własność.
(§ B5) [b21-b23] Jeśli ktoś przechowuje jęczmień w domu (innego) człowieka (i) właściciel domu zaprzecza temu, (lecz) to potwierdzono, on (tj. właściciel domu) odłoży dla niego (tj. właściciela jęczmienia) jęczmień (w) podwójnej (ilości) jego (oryginalnej) zawartości[61].

b24. tukum-bi e_2 l[u_2]-ka lu_2 še i_3-s[i]
b25. 1 še gur $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 1

(§ B6) [b24-b25] Jeśli ktoś przechow[uje] jęczmień w domu (innego) człow[ieka], jego najem (wyniesie) za 1 chomer jęczmienia jest 1 sea (10 litrów).

b26. tukum-bi [l]u_2 dam i_3-tuku-am_3
b27. dam-ni in-tak_4
b28. iti 6 u_3-na-tuš-am_3
b29. munus dam $ša_3$-ga-na-ke_4 ḫa-ba-an-tuku-tuku

(§ B7) [b26-b29] Jeśli ktoś bierze żonę (tj. żeni się) (i) opuści swoją żonę, (po) odczekaniu 6 miesięcy dla niego, kobieta może wziąć małżonka, jakiego zechce (tj. wyjść ponownie za mąż).

b30. tukum-bi lu_2 dam i_3-tuku-am_3
b31. dam-ni ba-$uš_2$
b32. nita en-na ˹ba˺-an-du_{12}-du_{12}-˹a˺
b33. saĝ-$riĝ_7$ dam-na ḫe_2-na-gub
b34. u_4 $nita_2$ dam ba-an-du_{12}-du_{12}-a
b35. saĝ-$riĝ_7$ e_2 lugal-na-ka ḫe_2-eb-gi_4

(§ B8) [b30-b35] Jeśli ktoś bierze żonę (tj. żeni się) (i) jego żona umrze, prezenty (ślubne) jego żony powinny być mu dostępne do kiedy mężczyzna się (ponownie) ożeni; kiedy mężczyzna się (ponownie) ożeni, powinien zwrócić prezenty (ślubne) do domostwa jej (tj. zmarłej żony) pana[62].

b36. [tu]kum-bi nita ba-$uš_2$
b37. d[am-ni e]n-na ba-[an-d]u_{12}-du_{12}
b38. ˹e_2˺-n[a$^?$ ḫe_2-ti-l]e
(luka)

(§ B9) [b36-b38] [Je]śli mężczyzna umrze, [jego] żo[na] dopóki (ponownie) nie wyjdzie za mąż, [może żyć] w je[go] domu.

Część C
c01. [... -n]a [... n]u-ĝar

(§ C1) [c01] [Jeśli ... je]go [... nie je]st ustanowione.

c02. [tukum-b]i ad-da ba-$uš_2$
c03. [e_2 ad-d]a dumu-nita-[n]e-ne
c04. [i_3-ba(-a)]-am_3

(§ C2) [c02-c05] [Jeśli] ojciec umrze, (a) jego synowie [podzie]lili się [domem oj]ca, [dach(?)] (i) ściany domu są najstarszego brata.

---

[61] Określenie „jego zawartości" ('$ša_3$-bi') jest tutaj dwuznaczne. Najprawdopodobniej właściciel domu powinien zwrócić podwójną ilość jęczmienia, który zawłaszczył (tak M. Civil, *The Law Collection...*, s. 249). Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 554) jednak sugeruje, że chodzi o zwrot podwójnej zawartości domu, co oznaczałoby zwrot dużo większej sumy (o ile zawłaszczony jęczmień nie wypełniał całej pojemności domu). Analogiczny paragraf w prawach Hammurabiego (§ 124) nakazuje zwrot podwójnej ilości zawłaszczonego mienia, więc pewnie i tutaj jest podobnie.

[62] Chodzi o gospodarstwo domowe prawnego opiekuna zmarłej żony zanim wyszła za mąż, np. jej ojca czy brata.

c05. [gišur_3(?)] ⌜e_2⌝-gar_8 e_2-a šeš-gal-kam
c06. [tukum]-bi gu_4 e_2-[tur_3-ba] ⌜u_2⌝-gu <ba>-an-de_3
c07. un[u]-de_3-ne
c08. ib_2-s[u]-su-ne

(§ C3) c06-c08 [Jeśli] wół zginie z [czyjejś zagrody], pasterze bydła zastąpią go.

c09. tu[ku]m-bi udu ĝa_2! udu-[ka] u_2-gu ba-an-de_3
c10. si[pa-d]e_3-ne
c11. i[b_2-s]u-su-ne

(§ C4) c09-c11 Je[ś]li owca zginie z ow[czej] zagrody, pas[te]rze z[ast]ąpią ją.

c12. [tuk]um-bi gu_4 udu a[nše] šaḫ$_2$ e_2 bu-r_x(LAGAB×BUR_3)-a iri-[ka] u_2!-gu ba-de_2
c13. d[a?-g]i_4-a
c14. i[b_2-s]u-su
c15. t[uk]um-bi lu_2 niĝ$_2$-[na-me] u_2-gu la-ba-an-de_2
c16. [a]-ne ⌜niĝ$_2$-ĝu_{10}⌝ u_2-gu ba-an-de_2 ⌜bi⌝-du_{11}
c17. da!-gi_4-a
c18. u_3-um-ge-en_8
c19. lu_2-bi i_3-gaz
c20. eger-a-ni da-gi_4-a ba-ab-tum_3

(§ C5) c12-c14 [Je]śli wół, owca, o[sioł], (albo) świnia zaginęła z domu w mieście, do którego się włamano, dz[ielni]ca z[as]tąpi ją/go.

c21. 1 gud NE-ri $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 60-kam
c22. 1 anše NE-ri $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 3
c23. 1 udu NE-ri $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 1 zar? mu-ka

(§ C6a) c21-c23 Skradziona krowa: opłata za nią jest 60 (litrów); skradziony osioł: opłata za niego jest 3 sea (30 litrów); skradziona owca: opłata za nią jest 1 sea (10 litrów); ze „snopów”(?) roku (tj. świeżo zebrany jęczmień)[63].

c24. tukum-bi lu_2 lu_2 ⌜di⌝ in-da-tuku-am_3
c25. a-ra_2 3-am_3 u_4 gub-ba i_3-bi$_2$-dib di til-am_3

(§ C7) c24-c25 Jeśli ktoś weźmie kogoś na sprawę sądową (i) ustanowiony dzień minie po raz trzeci, sprawa sądowa będzie zakończona.

c26. tukum-bi en-te-na-ka
c27. 1 ma_2 60 gur lu_2 i_3-ḫuĝ
c28. $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 1
c29. a_2 u_4 1-bi
c30. tukum-bi ⌜ma_2⌝ lu_2 i_3-ḫuĝ te-na 30 1 gur $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 3!
c31. 20 te-na $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 1 gur 2
c32. [10 t]e-na $addir_x$(NIĜ$_2$.DIR)-bi 1 gur 1

(§ C8) c26-c29 Jeśli ktoś najmuje łódź (pojemności) 60 chomerów zimą, jej najem (wynosi) 1 sea (10 litrów), (to jest) jej praca (tj. opłata) dniowa.

(§ C9) c30-c32 Jeśli ktoś najmuje łódź: (za) 30 mil jej najem (wynosi) 3 sea (30 litrów) od 1 chomera; (za) 20 mil jej najem (wynosi) 2 sea (20 litrów) od 1 chomera, (za) 20 mil jej najem (wynosi) 1 sea (10 litrów) od 1 chomera.

(§ C10) c33-c34 Jeśli [...]

c33. [tuku]m-[b]I [x x]
c34. [...]
(luka)

---

[63] Odczytanie niejasne, taką interpretację przyjmuje Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 559, przyp. 277).

Część D

d00. [... addir$_x$-bi 1.4]	(§ D1a) d00-d01 [... jego najem (wynosi) 1 *bariga* 4 sea (= 100 litrów)] jęczmienia, w srebrze 1/3 szekla[64].
d01. še-kam ku$_3$-bi 1/3 giĝ$_4$	
d02. šitdim-ma a$_2$ ˹iti˺-1-a-ni 3	(§ D1b) d02-d05 (jeśli chodzi o) murarza, jego praca (tj. płaca) wynosi 3 sea (30 litrów); (jeśli chodzi o) stolarza, rymarza, wyrobnika koszy, filcowca, kowala, folarza, złotnika, (i) kamieniarza, ich płaca w czasie żniw (wynosi) 3 sea (30 litrów), (a) w czasie zimy 2 sea (20 litrów).
d03. nagar ašgab ad-kid$_2$ tug$_2$-du$_8$ simug lu$_2$ azlag$_2$ ku$_3$-dim$_2$ bur-gul	
d04. a$_2$ u$_4$-buru$_{14}$-ka-˹ne-ne˺ 3-ta	
d05. en-˹te-na˺-ka-˹ne-ne˺ 2-ta	
d06. 3 dug˹lugud$_2$˺ še-bi 1	(§ D1c) d06-d09 Jęczmień za 3 naczynia *lugud* (wynosi) 1 sea (10 litrów); jęczmień za 1 naczynie *kurdu* (wynosi) 1 sea (10 litrów); 1 naczynie *laḫtan* 1-ego chomeru: 3 sea (30 litrów); jęczmień za 1 piec (wynosi) 5 litrów.
d07. 1 dugkur-du$_3$ še-bi 1	
d08. 1 dug˹laḫ$_5$˺-tan 1 gur 3	
d09. 1 tu-ru-na še-bi 5 sila$_3$	
d10. tukum-bi ĜA$_2$×ĜIR$_3$ lu$_2$ ib$_2$-ta-ḫa-aš-am$_3$	(§ D2) d10-d12 Jeśli ktoś złamał kość nogi (i) lekarz sprawi, że jest dobrze (tj. wyleczy), jego srebro (za to) wynosi 5 szekli.
d11. a-zu i$_3$-sa$_6$	
d12. ku$_3$-bi 5 giĝ$_4$-am$_3$	
d13. tukum-bi ˹lu$_2$˺ ur-maḫ-e šu mu-la$_2$-˹la$_2$˺	(§ D3) d13-d15 Jeśli lew kogoś *okaleczy* (?) (i) lekarz sprawi, że jest dobrze (tj. wyleczy), jego srebro (za to) wynosi 5 szekli.
d14. a-zu i$_3$-s[a$_6$]	
d15. ku$_3$-bi 5 giĝ$_4$-am$_3$	
d16. tukum-bi a-zu na$_4$ mu-ta-tum$_2$	(§ D4) d16-d17 Jeśli lekarz usunie kamień (nerkowy), jego srebro (za to) wynosi 5 szekli.
d17. ku$_3$-bi 5 giĝ-am$_3$	
d18. tukum-bi a-zu igi-du$_8$-du$_8$-a i$_3$-sa$_6$	(§ D5) d18-d19 Jeśli lekarz sprawi, że wzrok jest dobry, jego srebro (wyniesie) 2 szekle.
d19. ˹ku$_3$-bi 2˺ giĝ$_4$	
d20. tukum-bi a-zu l[u$_2$ ...]	(§ D6) d20-d21 Jeśli lekarz kogoś [...], jego srebro (wynosi) x szekli.
d21. ku$_3$-[bi x] ˹giĝ$_4$˺	
d22. g[eme$_2$ uš-bar a$_2$ u$_4$ bu]ru$_{14}$-ka-[n]i	(§ D7a) d22-d23 Płaca słu[żki tkaczki w czasie żn]iw (wynosi) 3 sea (30 litrów), z[imą] 2 sea (20 litrów).
d23. 3 e[n-te-na-k]a-ni 2	
d24. geme$_2$ uš-bar u$_4$-buru$_{14}$-k[a še ri-r] i-˹ga˺ 1 addir$_x$(NIĜ$_2$.DIR)	(§ D7b) d24-d25 Najem służki tkaczki w czasie żniw (i) zbioru jęczmienia (wynosi) 1 sea (10 litrów), zimą jej najem jest na (pracę przy) przemywaniu [...].
d25. e[n-te-na]-ka ˹tan$_6$-tan$_6$˺-[na x x a] ddir$_x$(NI]Ĝ$_2$.DIR)-<ni>-˹im˺	
d26. geme$_2$ u[š-bar] daĝal-šera$_x$(TAG)-ka a$_2$ [it]i 1-ni 2	(§ D8a) d26 [Miesi]ęczna płaca służki t[kaczki] przy przecinaniu (wynosi) 2 sea (20 litrów).
d27. geme$_2$ uš-[bar ša$_3$ r]u-gu$_2$-ka a$_2$ it[i 1-ni] 2	(§ D8b) d27 Mie[sięczna] płaca służki tk[aczki prowa]dzącej [wątek] (wynosi) 2 sea (20 litrów).
d28. [x x] x a$_2$-bi 6 sila$_3$ š[e-am$_3$]	(§ D8c) d28 [...] jej płaca [jest] 6 litrów jęczmienia.

[64] Rekonstrukcja za Wilckem (ibidem, s. 562).

d29. ˹a-ga˺-[am x]-˹u$_3$˺ a$_2$-bi 1 sila$_3$ še-˹am$_3$˺

(§ D8d) d29 (Jeśli chodzi o) pomocniczkę portiera(?)[65] [za ... pra]cę, jej płaca jest 1 litr jęczmienia.

d30. tukum-bi [munus LU$_2$].KAŠ.TIN-ke$_4$ u$_4$ bur[u$_{14}$-ka]
d31. 1 piḫu$_4$ lu$_2$-[ra]
d32. šu-la$_2$-a-še$_3$ in-[na-šum$_2$]
d33. addir$_x$-bi [...]
d34. en-te-[n]a-[ka x x]

(§ D9) d30-d34 Jeśli właścicielka zajazdu da komuś 1 dzban piwa (20-litrowy) na kredyt w czasie żniw, jej opłata (wynosi) [...]; w czasie zimy [...][66].

d35. ˹tukum˺-bi lu$_2$ l[u$_2$-ra]
d36. 1 še gur ur$_5$-ra-še$_3$ [in-na-an-šum$_2$]
d37. [m]u 1-am$_3$ maš$_2$-bi [1.4 še-am$_3$]

(§ D10) d35-d37 Jeśli ktoś ko[muś daje] 1 chomer jęczmienia jako pożyczkę, jego roczne odsetki wynoszą [1 *bariga* 4 sea (= 100 litrów)].

d38. [t]ukum-bi lu$_2$ l[u$_2$-ra]
d39. 10 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar ur$_5$-ra-š[e$_3$ in-na--an-šum$_2$]
d40. mu 1-am$_3$ maš$_2$-bi [2 giĝ$_4$ ku$_3$-babbar--am$_3$]

(§ D11) d38-d40 [J]eśli ktoś ko[muś daje] 10 szekli srebra jako pożycz[kę], jego roczne odsetki [wynoszą 2 szekle srebra].

d41. tukum-bi lu$_2$ l[u$_2$-ra]
d42. [a-š]a$_3$ ˹apin-la$_2$-še$_3$˺ [in-na-an-šum$_2$ ...] (luka)

(§ D12) d41-d42 Jeśli ktoś k[omuś daje po]le pod dzierżawę, [...].

Część E

e00. [tukum-bi ...]
e01. lu$_2$ sa-gaz e$_2$-a [ba?-uš?]

(§ E1) e00-e02 [Jeśli ...] zbójca [jest zabity?] w domu, on nie zwróci tego.

e02. nu-ub-su-su
e03. tukum-bi dumu lu$_2$-ra lu$_2$ ga i$_3$-ni-gu$_7$
e04. mu 3-am$_3$ še-ni 6 gur
e05. siki-ni 30 ma-na
e06. i$_3$-ni 30 sila$_3$
e07. niĝ$_2$ nam-nu-gig-kam
e08. um-[me]-da ḫuĝ-ĝa$_2$ mu-<a> a$_2$-ni 1 giĝ$_4$-am$_3$

(§ E2) e03-e08 Jeśli ktoś karmi dziecko kogoś (innego) mlekiem (tj. karmi piersią), to jest sprawa funkcji *nugig* (położnej?), w ciągu 3 lat jej (uposażenie w) jęczmieniu (wyniesie) 6 chomerów, jej (uposażenie w) wełnie (wyniesie) 30 min, jej (uposażenie w) oleju (wyniesie) 30 litrów. (Jeśli chodzi o) najętą mamkę, jej roczna płaca będzie 1 szekel (srebra).

e09. tukum-bi bala gu-tum$_2$-ma-ka
e10. lu$_2$ saĝ i$_3$-sa$_{10}$
e11. saĝ-bi lu$_2$ im-ma-ru$_2$
e12. lugal saĝ-ĝa$_2$-k[e$_4$ n]a[m]-erim$_2$ u$_3$-ku$_5$
e13. saĝ ḫa-ba-an-tum$_2$-mu

(§ E3a) e09-e13 Jeśli w czasie panowania Gutejów ktoś zakupił niewolnika, (a) ten niewolnik został zatrzymany przez kogoś (innego), (po tym jak) właściciel niewolnika złoży [prz]ysięgę, może odebrać niewolnika.

---

[65] Tak tłumaczy termin 'a-ga-am' Civil (*The Law Collection...*, s. 280). Wilcke (*Gesetze in sumerischer...*, s. 565–566 i przyp. 323) decyduje się zostawić termin nieprzetłumaczony.

[66] Manuskrypt BM 054722 + BM 054933 + BM 057408 + BM 058111 + BM 058753 + BM 073071 + BM 073073 (British Museum) podaje, że opłata w czasie żniw wynosi 50 litrów jęczmienia, nie zawiera sekcji na temat opłaty w czasie zimy.

e14. tukum-bi lu_2 i_3-˹sa_{10}ˀ(GAZ)˺-a ba-$uš_2$
e15. ˹lu_2˺-ba dam-ni ḫe dumu-˹ni˺ ḫe lu_2 ki-inim-ma-ni ḫe
e16. ˹nam˺-$erim_2$ u_3-ku_5
e17. s[aĝ ḫ]a-ba-an-tum_2-mu
e18. bala ur-^{d}˹namma˺ lugal $addir_x$(˹NIĜ$_2$˺. DIR)
e19. ^{d}nanna kalam-e ba-il_2-a-ta
e20. u_4-ba tukum-[bi] lu_2 saĝ ˹i_3˺-[sa_{10}-a ba-$uš_2$]
e21. ˹lugal˺ saĝ-ĝ[a_2-ke_4 lu_2]-k[i-in]im-<ma>-˹biˀ˺ ḫe lu_2 *ki-n*[*a*]-*ab-dam* [ḫe]
e22. tukum-bi nu-˹mu-tum_2˺
e23. lu_2-bi ni_2-zuḫ-am_3
e24. tukum-bi lu_2 ˹ba˺-$uš_2$ dam-ĝidlam$_x$(PI)-ni ibila diš-gim e_2-a ḫe$_2$-dim_2

(§ E3b) [e14-e17] Jeśli ktoś kto zakupił (niewolnika) umrze, (po tym jak) żona tego człowieka, jego syn albo jego świadek złoży przysięgę, może odebrać nie[wolnika].

(§ E3c) [e18-e23] W czasie panowania Ur-Nammy, „króla opłat”[67], (którego bóg) Nanna wywyższył w kraju, w tym czasie: Jeśl[i] ktoś kto zakupił (niewolnika) [umrze], jeśli właściciel niewo[lnika, albo] jego [świa]dek nie przyprowadzi poręczyciela, ten człowiek jest złodziejem.

e25. tukum-bi lu_2 dam šeš-gal-na ba-an-du_{12}-du_{12}
e26. i_3-gaz
e27. tukum-bi $arad_2$-de_3 nin-a-ni ba-an-du_{12}-du_{12} i_3-gaz
e28. tukum-bi ˹$arad_2$˺-de_3 lu_2 ˹i_3-$gaz^{?}$˺[...] (luka)

(§ E4) [e24] Jeśli ktoś umrze, jego żona równej rangi[68] może być uczyniona pierwszym dziedzicem w domu.

(§ E5) [e25-e26] Jeśli ktoś weźmie żonę (tj. ożeni się z żoną) swojego starszego brata, zostanie zabity.

(§ E6) [e27] Jeśli niewolnik weźmie (tj. ożeni się) swoją panią (tj. właścicielkę), zostanie zabity.

(§ E7) [e28] Jeśli niewolnik kogoś zabije, [...].

Część F

f01. [...]
f02. ˹e_2˺-gin_7-nam ˹e_2˺-[...]
f03. [tuk]um-bi 1 sar e_2 [lu_2 in-sa_{10}]
f04. [ku_3-b]i [x giĝ$_4$ ku_3-babbar-am_3]
f05. [tuk]um-bi 1 sar ki[slaḫ]
f06. [lu_2] in-sa_{10} ku_3-bi 1 giĝ$_4$ ˹ku_3-babbar˺-[am_3]
f07. [tuk]um-bi 1 sar e_2-du_3-˹a˺
f08. [nam-ga]-˹$tuš^{?}$˺-e lu_2 in-ḫuĝ 1 giĝ$_4$ ku_3-babbar i_3-l[a_2-e]

(§ F1) [f01-f02] [...] dom (taki sam) jak (inny) dom [...]
(§ F2) [f03-f04] [Je]śli [ktoś zakupi] 1 *sar* (= 38 m^2) domu, [(zapłata w) srebrze za] to [wyniesie x szekli srebra].
(§ F3) [f05-f06] [Je]śli [ktoś] zakupi 1 *sar* (= 38 m^2) nieupra[wionej ziemi] (zapłata w) srebrze za to [wyniesie] 1 szekel srebra.
(§ F4) [f07-f08] [Je]śli ktoś weźmie w dzierżawę 1 *sar* (= 38 m^2) wybudowanego domu [do zamiesz]kania, odważy (tj. zapłaci) 1 szekel srebra.

Epilog

g09. [lu_2 m]u-sar-ra-ba šu bi_2-ib_2-ur_3-ru-a mu-ni bi_2-i[b_2]-sar˹-re-a

[g09-g11] [Ktokolwiek] usunie tą inskrypcję, napisze swoje imię na niej, (albo) z powodu

---

[67] Prawdopodobnie żart skryby zamiast ‘lugal niĝ-si-sa_2’, tj. „króla sprawiedliwości”. Patrz M. Civil, *The Law Collection...*, s. 284; C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 520.

[68] Na temat ‘ĝidlam’ patrz przyp. 40.

g10. [aš-bala-a]-˹baˀ-ke$_4$-eš lu$_2$-kur$_2$ šu ba-an-zi-˹zi-aˀ
g10a. [mu-s]ar-ra-ba šu bi$_2$-ib$_2$-ur$_3$-ru-a mu nu-˹sar-de$_3$ˀ in-na-ab-[s]ar

tej [klątwy] spowoduje, że inny człowiek podniesie swą rękę by usunąć tę [ins]krypcję (i) napisze dla niego imię (na niej) nie wypisane, [(jeśli chodzi o) tego człowieka], czy to króla, czy pana, czy księcia:

g11. [lu$_2$-b]i lugal ḫe$_2$-a en ḫe$_2$-a ensi$_2$ ḫe$_2$-˹am$_3$ˀ
g11a. a[n$^?$ ^{d}en-lil$_2$ ^{d}en-ki ^{d}nin-ḫur-saĝ-ke$_4$] na[m-tar-ra-ni ḫe$_2$-da-ab-kur$_2$-ru-ne]
g12. [^{ĝiš}gu]-za gub-b[a-ta s]aḫar-ra ḫe$_2$-eb$_2$-t[a]-an-[tuš]
g13. [abul]a iri-na-ke$_4$ ˹ĝal$_2$ˀ [ḫe$_2$-e]b$_2$-ta-ka$_4$-taka$_4$
g14. iri-ni gi-˹zu$_2$ˀ-ta ḫe$_2$-eb-ta-dag-dag-ge
g15. [iri]-ni iri ^{d}en-lil$_2$ nu-še-ga ḫe$_2$-a
g16. ^{d}aš[nan sa$_{12}$-du$_5$] maḫ ^{d}[en-lil$_2$-la$_2$-ka inim ḫe$_2$-bi$_2$-gi$_4$]
g17. nam-ki-sikil iri-na u$_3$ nu-ku$_4$ ˹ḫe$_2$-me-ešˀ
g18. nam-ĝuruš iri-na igi-nu-du$_8$ ḫe$_2$-me-eš
g19. aša$_5$ iri-na-ke$_4$ ^{d}en-ki ^{dr}iškurˀ ^{d}aš[nan]
g20. [sa$_{12}$-du$_5$] maḫ ^{d}en-lil$_2$-la$_2$-ka ˹inimˀ ḫe$_2$-[bi$_2$-gi$_4$-gi$_4$-ne]
g21. [x x] UŠ tur$_3$-ra ˹nam-mu-daˀ-an-du$_3$-n[e x x]
g22. [x x] amaš-[a nam-mu-u]n-˹na-an-xˀ-[x x x]

Niech A[n?, (bóg) Enlil, (bóg) Enki, (i bogini) Ninḫursaĝa zmienią jego] prz[eznaczenie!]. Niech (będzie) ze (swojego) [tro]nu przemieszczony (tj. obalony) (i) niech [siedzi] w piasku! [Niech bramy] jego wielkiego miasta zostaną otworzone! Niech jego miasto wyprowadzi go zza (jego trzcinowego) baldachimu![69] Niech jego [miasto] będzie miastem nieprzyjemnym (bogu) Enlilowi! [Niech on odrzuci] (boginię) Asz[nan, wzniosłą rejestratorkę (boga) Enlila!] Niech dziewczyny jego miasta będą bezsenne! Niech młodzieńcy jego miasta oślepną! Niech pola jego miasta odrzucą (boga) Enkiego, (boga) Iszkura (i boginię) Asz[nan], wzniosłą [rejestratorkę] (boga) Enlila! ... niech nie będą w stanie mu zbudować zagrody! ... niech nie zbudują mu owczarni!

(luka)

g1′. [...]
g2′. ˹iriˀ-ĝ[u$_{10}$ eš$_3$ u]ri$_5^k$[^{i}-ma ...]
g3′. ĝa$_2$-a-r[a ...] sa$_6$-g[e- ...]
g4′. ḫe$_2$-ga-[...]
g5′. ur-[dnamma lugal uri$_2^{ki}$-ma]
(reszta zniszczona)

... moje mi[asto, sanktuarium U]r ... dobre ... niech ... Ur[-Namma, król Ur].

[69] Tak C. Wilcke, *Gesetze in sumerischer...*, s. 571 i przyp. 351. Civil (*The Law Collection...*, s. 245, 352) w wierszu g14 odczytuje ‘^{gi}˹suḫur$_x$(KA)ˀ-ta’ „trzcinowa chata”.

THE LAWS OF UR-NAMMA

Abstract

Hitherto, there has been no complete Polish translation of the oldest well-preserved Mesopotamian collection of laws, i.e., the laws of Ur-Namma (who reigned between 2110 and 2093 BC). The following article presents a translation from Sumerian into Polish of this collection of laws and it includes the recently published manuscripts of this collection.

Keywords: laws of Ur-Namma, Ur-Namma, Sumerian, Third Dynasty of Ur